

Ramon D. Perés o la crítica literària com a cura

Ramon D. Perés or literary criticism as a cure

Gemma Bartolí Masons

Universitat de Girona

gemma.bartoli@udg.edu

ORCID: 0000-0003-3543-1890

RESUM

Aquest article es proposa analitzar el paper que Ramon D. Perés atorga a la crítica literària, tot resseguint els seus articles a la premsa des de 1883, els seus discursos i els seus pròlegs. Es vol observar quines són les funcions principals que assigna a aquesta disciplina, que passen, en primer lloc, per reconèixer-li un paper necessari de “medicina de l’art” per ajudar a prosperar qualsevol literatura, com també per donar a conèixer aquells autors que passen més desapercibuts, a més de fer d’intermediari entre el lector i l’obra. Per això reclama una crítica constructiva i respectuosa, escrita sempre des de la sinceritat però amb la voluntat de fer millorar els autors als quals veu més possibilitats. Perés constata també una manca de crítics literaris vàlids, que alhora va relacionada amb una falta d’imparcialitat entre els que la practiquen, a la qual fins i tot ell no pot evitar de caure en alguna ocasió. Tot i així, esdevé un dels crítics més influents del tombant de segle XIX–XX i un dels pioners a reivindicar la disciplina i a portar-la a la pràctica seguint, en més o menys mesura, els postulats que ell mateix proposa.

PARAULES CLAU

Ramon D. Perés; crítica literària; literatura catalana; “medicina de l’art”; modernitat; premsa periòdica

ABSTRACT

This paper analyses the role of Ramon D. Perés in literary criticism by tracing his newspaper articles since 1883, as well as his speeches and prologues, with the goal of identifying the main functions he assigns to this discipline. These include recognising first the necessary role of “art as medicine” to help any kind of literature flourish, bringing to the fore those authors who might otherwise go unnoticed, and mediating between readers and literary works. To this end, he calls for constructive and respectful criticism, always based on honesty, while giving authors with

potential the chance to improve. Perés also observes that skilled literary critics are scarce, mostly due to the fact that they are not objective —although he admits also having been partial on more than one occasion. Despite this, Perés became one of the most influential critics at the turn of the twentieth century and one of the first to advocate for the discipline, putting it into practice while following, to a greater or lesser extent, his own views on it.

KEYWORDS

Ramon D. Perés; literary criticism; Catalan literature; “art as medicine”; modernity; periodical press

ÍNDEX DE CONTINGUTS

1. Introducció
2. La crítica com a “medicina de l’art”
3. Motius, problemes, funcions
4. La independència de la crítica
5. Conclusions
6. Obres citades

1. Introducció

L’any 1883, a les pàgines de *L’Avenç*, el crític literari i poeta Ramon Domènec Perés escriu: “Quan l’art creix massa ràpidament malalteja; quan l’art malalteja, a la crítica toca el curar-lo” (1883, 98). La sentència esdevé un toc d’atenció que abasta dos aspectes: d’una banda, vol alertar de la presència d’una creació artística de poca qualitat feta sense l’atenció i el temps necessaris; de l’altra, posa sobre la taula la necessitat imperiosa d’una crítica literària que aturi aquesta inèrcia i repari les mancances que se’n deriven.

No és casualitat que Perés en parli justament en aquest moment: el segle XIX es considera l’època d’or de la crítica literària, com també el segle de la crítica i de la història, segons el va batejar Ferdinand Brunetière. És en aquest període que neix com a tal la història literària de caràcter narratiu, fonamentada en els estudis acadèmics, que aporta a la crítica una massa de materials i problemes nova i inabastable (Wellek 1972, 13). Això no vol dir que abans no hi hagués crítics literaris, sinó que la disciplina pren consciència d’ella mateixa i es construeix epistemològicament: “La critique telle que nous la connaissons et la pratiquons est un produit du XIXe siècle. Avant le XIXe

siècle, il y a des critiques. Bayle, Fréron et Voltaire, Chapelain et d'Aubignac, Denys d'Halicarnasse et Quintilien sont des critiques. Mais il n'y a pas la critique" (Thibaudet 1930, 7). També hi juga un paper molt important el salt que fa l'alfabetització en el món occidental, que passa a tenir accés a la lectura i a l'escriptura (Catelli 2005, 34).

Durant el romanticisme, la crítica assoleix un període de màxima difusió pública amb l'actualització de la *Querelle des Anciens et des Modernes* (Nordmann 2001, 39), es reavalua positivament i es presenta com una disciplina que pot ajudar a la constitució d'un terreny favorable a la creació. En el nou espai públic liberal, la premsa defineix un camp d'acció que altera substancialment els usos literaris: fa dels autors escriptors públics i dels lectors un públic consumidor, activa formes noves d'escriptura i en revela nous objectes (Canadell 2020, 8). La indústria editorial confiarà a la crítica un rol fonamental de difusió i promoció dels seus productes, i esdevindrà decisiva en el procés de modernització cultural de les darreres dècades del XIX.

2. La crítica com a “medicina de l'art”

Enmig d'aquest context, i conscient de la mancança d'aquesta disciplina a Catalunya, Perés publica, el gener de 1883, “La crítica literària a Catalunya”, la seva porta d'entrada a *L'Avenç* i al panorama literari català. Amb aquest article es reprèn la publicació de la revista després d'un període en què havia estat aturada —de juny de 1882 a gener de 1883—, i Jaume Massó i Torrents n'atribueix la revitalització a l'entrada del crític (Valentí 1973, 149). El text se centra a elaborar un estat de la qüestió sobre la situació de la literatura catalana, posant èmfasi en la necessitat i la importància d'aquesta disciplina. Al capdavant, per a Perés l'evolució favorable de les literatures va lligada a l'existència de la crítica, que no és altra cosa que la “medicina de l'art” i, per tant, ha de tenir una funció activa i ha de reconduir la producció artística.

Perés lamenta la falta de crítics bons, de sentit comú, que haurien de substituir els “jutges molt deficients” que predominen (1884, 391). En general, només compta tres o quatre crítics veritables a cada nació, i a Catalunya destaca bàsicament la presència de Joan Sardà. Per tant, calen urgentment més “metges de l'art modern” (Perés 1883, 103), perquè la crítica aporta modernitat a una cultura i és el que la fa avançar: “La crítica és lo conseller de l'art: lo poble que tingui una crítica més sàvia és lo que millor pot tenir un art més elevat” (Perés 1883, 107).

“La crítica literària a Catalunya” es converteix en un article programàtic perquè l'autor hi exposa el paper que ha de tenir aquesta disciplina en el procés de modernització de la cultura catalana i la necessitat d'unir els crítics més vàlids entorn de les revistes que atorguin a la crítica seriosa —i no pas a anàlisis superficials— un lloc

fix. Perés vol que això ho dugui a terme *L'Avens* i per aquest motiu fa una crida directa a Sardà, l'únic crític català que li sembla vàlid en aquest moment, un dels més solvents i amb més bon coneixement de les lletres europees, que també defensarà la necessària presència de la crítica —i de la literatura, en general— en la societat (Sardà 1883). Més endavant, Perés també reconeixerà obertament la tasca de Josep Yxart, “una de las figuras más salientes y curiosas entre los modernos escritores de Cataluña” (1895c, 29). És un escriptor culte, refinat, enginyós i complet, a més d'un home expert i intel·ligent, amb opinions pròpies i amb l'atenció posada a fora:

Yxart era un catalanista que escribía en castellano, llevando a la literatura española, pero con matiz personal, el espíritu del grupo a que perteneció; y era, además, un afrancesado del arte, que quería que Cataluña fuera como la ventana abierta en la frontera de España para que por ella entraran ciertos aires septentrionales y lucharan con los que no ofrecieran esa como marca de origen. (Perés 1895c, 30)

Al capdavall, aquest és un dels valors fonamentals de la producció crítica de Perés: la modernització de la cultura de cada lloc passa per mirar cap a Europa, allunyar-se dels models propis i entrar a formar part de la “gran família europea de les intel·ligències” (Perés 1883, 104). La figura del crític, doncs, ha de jugar un paper d'agent configurador en aquest procés: “Si una crítica constant, de profunda mirada i enlairat vol, inculqués això a tots els que a Catalunya escriuen, que aviat la catalana no fora una literatura regional, sinó universal!” (Perés 1883, 104).

La mancança de crítics es comença a posar sobre la taula als anys vuitanta, però continua sent una constant encara a la dècada següent, com ho manifesta Verdaguer i Callís quan sentència que “de crítica no se'n fa” (1890, 1629). Segons Perés, les solucions passen per incentivar la presència de revistes i premis que la promoguin, com també per la revaloració, des de la premsa, dels treballs d'erudició i de crítica —per exemple, de Marcelino Menéndez y Pelayo. En general, però, convindria que abundessin més els treballs en prosa que abordin aquesta disciplina, també sobre determinats aspectes del catalanisme, ja que tot plegat contribuiria a fer una literatura millor i crearia valors socials autèntics, enfront dels falsos que emmirallen la multitud.

Els motius que afavoreixen l'absència de crítics, tant en la literatura espanyola com en la catalana, es trobarien, entre altres aspectes, en les males condicions que s'ofereixen i que fomenten la presència d'una mena de voluntaris sense sou, tal com lamenta a l'article de títol eloqüent “Pidiendo un crítico” (Perés 1908b). La realitat és que no és només ell qui exposa aquestes necessitats, sinó que és un tema d'actualitat, com ho demostra l'article d'Eduardo Gómez de Baquero (1908) “¿Hacen falta críticos?” publicat a *La España moderna* el mateix mes. Si el periodista madrileny és del parer que cal una bona pràctica per aprendre l'ofici i remet al poc interès del públic i a l'ambient

poc propici per a la formació de lectors experts, Perés hi afegeix l'absència d'una literatura de qualitat, que fa que es perdi entusiasme:

La crítica literaria tiene tan pocos atractivos en España, cuando se ejerce al día y como obligación ineludible, que los mejores [en aquest cas, en al·lusió a Rafael Altamira] se apartan de ella para dedicarse a estudios más tranquilos, más sólidos y considerados. Escasean siempre entre nosotros los grandes críticos, o llegamos a carecer de ellos en un momento dado, pero ¿qué riquísima literatura nueva se les ofrece para el constante análisis y qué gran recompensa obtienen después de sacrificar su vida consagrándola al examen de las obras ajenas? ¿Vale la pena de desvivirse en España por ser crítico grande o pequeño? (1908c, 704)

En definitiva, Perés assumeix la condició de crític i s'atura periòdicament a analitzar l'estat de la disciplina. Això explica que el 1907, més de vint anys després del primer balanç, encara s'aturi a pensar-hi i a publicar articles com ara "El magisterio de la crítica", un text que dialoga en certs punts amb "La crítica literària a Catalunya", ja que recorda els temps en què es parlava de "sacerdoci" de la crítica i comenta que això s'ha transformat en el "magisteri". Ara bé: també lamenta, des de la ironia, que aquesta paraula està destinada a morir i a ser substituïda per "antigalla", ja que cada cop més gent considera que les autoritats —així entén els crítics, com a mestres— no són necessàries. I, en bona mesura, això passa perquè quan el públic s'assabenta que darrere les crítiques s'hi amaguen els diners, com comença a passar en els grans diaris parisencs, deixarà de creure-hi. La visió pessimista que es deriva d'aquesta situació és evident: "Asistiremos a la crisis de la crítica, después a la crisis de la novela y del libro en general, y de innumerables cosas más, entre ellas la del sentido moral y de la dignidad" (Perés 1907a, 724).

No era habitual, en la seva època i en el panorama literari català, trobar una figura com la seva. Per això, els companys de la segona època de *L'Avenç* reconeixen Perés com l'introduïdor de la "crítica sincera i sens exclusivismes" i del model que des d'aleshores procuren seguir:

Campió ardit i convençut de les idees noves, batallava llavors, com ara, perquè es fes l'art veritat i perquè la literatura de la terra (tota vegada que era jove i que les tendències dolentes no s'havien fet encara tradició) tingués tota l'embranchida d'una literatura forta, inspirant-se en la naturalesa i en la vida de l'home. ("Ramon D. Perés..." 1892, 61)

3. Motius, problemes, funcions

Després d'una Renaixença en què han proliferat els “croats de la causa” (Molas 1969, 49), la crítica, en l'opinió de Perés, ha de deixar de ser purament encoratjadora per arribar a tenir una funció terapèutica i valorativa, que faci d'intermediari entre els creadors i les multituds i que es basi en la meditació i l'estudi. En l'àmbit de la poesia, això esdevé fonamental atès el gran nombre de “versificadors” i “fabricants d'odes” que hi ha (Bartolí 2023): si hi hagués una bona crítica a Catalunya, s'evitaria que els escriptors incorreguessin en l'error habitual dels poetes castellans i fins i tot d'alguns francesos, com ara Victor Hugo, de confondre la poesia amb l'eloqüència (Valentí 1973, 155).

Entre les funcions que haurien de fer els crítics, Perés creu que, d'una banda, no haurien de demanar que s'escrigui molt sinó que s'escrigui bé, que és com es mantenen les literatures; de l'altra, haurien de classificar els autors i les obres, i, finalment, haurien d'identificar el gènere de cada text. L'objectiu últim, però, és que la crítica pugui intervenir en la producció literària que s'està fent a Catalunya i adequar el progrés social i cultural a la resposta d'institucions i escriptors. Aquesta idea inicial l'acompanya al llarg dels anys, a la recerca d'uns especialistes que no segueixin els corrents dominants sinó que redirigeixin el camí que ha de seguir l'art:

És precís anar-se acostumant a reaccionar contra una moda dolenta que cap falta fa per a introduir veritables novetats en la Poesia i posar-la a to amb lo que exigeixen els temps moderns. Si la moda (molt mal entesa) s'equivoca, no som nosaltres els que hem de sacrificar tot seny i tot bon gust per a complaure-la, sinó que nostre dret i nostre deure és de transformar-la an ella. (Perés 1906a, 8)

A diferència del tòpic —reafirmat, entre d'altres, per Paul Stapfer o fins i tot Goethe— que diu que els crítics són els autors que no tenen prou capacitat per crear, per a Perés la crítica és una de les disciplines més difícils, atès que “per a parlar bé d'art és necessari ésser més o menys artista” (1883, 100). Es tracta d'un “sacerdoci” per al qual cal tenir vocació i aptituds especials, a més de molt d'estudi, meditació, idees fixes i, sobretot, “ser de l'ofici”, haver fet el que es jutja. Per tant, Perés segueix la idea de Charles Baudelaire, per a qui els millors crítics són els creadors, ja que són els que més bé poden entendre l'obra i són els que l'han de completar: han de traduir el que llegeixen (Poulet 1997, 31–33). Això significa ser l'interpret dels poetes i entendre l'idioma que parlen: cal saber què és somiar i què és sentir, igual que abans de parlar d'un gènere cal conèixer-lo a fons a través de lectures aprofundides. El perfil de l'escriptor modern no és altre que el que integra creació i crítica, com la seva mateixa figura: “L'ideal del crític fora un artista que (sens renunciar a ser-ho, com solen fer alguns quan se tornen

crítics) per una especial i superior organització de son cap o per efecte de la classe d'educació rebuda, reunís a la imaginació i sentiment lo clar judici i penetració del savi" (Perés 1883, 101). Els seus contemporanis també li reconeixen aquesta doble condició, com ho fa Martinenche quan parla de les traduccions de Kipling:

Pour avoir l'idée d'introduire en Espagne les deux *Livres de la Jungle*, et pour mener à bien cette entreprise, il ne suffisait pas de connaître deux langues. Il fallait être en même temps un poète épris de vérité et un critique désireux de voir son pays s'engager plus avant dans le courant européen. (1908, 250)

Així, entre els tres models de crític que proposa Thibaudet (2007, 719), els periodistes, els professors o els escriptors, Perés se situa entre els tercers. Això el porta a condemnar els prosistes que judiquen els poetes, ja que no coneixen a fons l'ofici, en la línia del que més endavant també defensa T. S. Eliot (1991):

Solo por excepción el crítico es también poeta. Por un lado parece que esto es mejor, pues se evitan así rivalidades que pudieran conducir a la injusticia; pero el mero prosista ¿tiene suficiente autoridad para decidir lo que es verdadera poesía *versificada*, y lo que solo ofrece las apariencias de tal? ¿Hallará en su alma todo el calor necesario para entusiasmarse de verdad con la belleza legítima e indignarse con la ilegítima como si se tratara de algo propio, de algo que afecta a sus mismos intereses? Lo más probable es que su elogio sea tibio, indiferente, tímido o indeciso, injustamente igualitario, y aun a veces revelador de cierta ojeriza contra el que hace lo que el prosista no puede, no quiere o, de todas suertes, no suele hacer con perfección. (Perés 1907d, 11284)

Perés es mostra preocupat, i en certa manera decebut, pels corrents que proclamen la incompatibilitat de les facultats crítiques amb les creadores en un mateix individu, a més d'altres aspectes que menen cap a una ignorància cada cop més evident en els productors de literatura. I observa també com en altres països, en oposició al que ell anomena 'agnosticisme' o 'ignorantisme' literari, va creixent una tendència a la qual posa el nom de 'criticisme', no pas en un sentit kantian, sinó com a fórmula de convergència de creador i jutge:

Curioso es que mientras los españoles estudiamos cada día menos no solo literatura para que dirija el gusto de nuestros escritores literarios, sino también ciencias para que fortifiquen su juicio, en cuanto tendemos la mirada por otras naciones nos hallamos con poetas y novelistas, por ejemplo, que son críticos ilustradísimos u hombres versados en profundos estudios. (Perés 1889, 1)

Això no obstant, per a ell el gust i la cultura poden suplir la manca de pràctica en un bon crític, i n'hi ha hagut molts que han provat de versificar i no hi han reeixit malgrat

tenir bones qualitats en els seus poemes —com podria ser, tot i que no ho expliciti, el seu cas. Així mateix, conscient de l'escassetat d'homes que reuneixen aquestes condicions, Perés es conforma amb “un literat que tingui temperament d'artista” (1883, 101), perquè ha de convertir-se en part constitutiva de l'acte creatiu i fer un paper actiu en la construcció del discurs que ha d'inserir els escriptors en la modernitat europea (Casacuberta 2020, 27). Val a dir que, així com lamenta que els crítics no siguin també poetes, també ho fa a la inversa, i es queixa del fet que a Catalunya —a diferència del que passa en altres literatures estrangeres—, els poetes no escriguin articles que demostrin que segueixen el moviment poètic del país, perquè aleshores només parlarà de la poesia “el mero periodista de oficio” (Perés 1907d, 11284) i s'anirà formant una opinió pública a partir de les primeres opinions publicades en premsa. Com a excepció, valora Joan Maragall i, en l'àmbit espanyol, Leopoldo Alas, Armando Palacio Valdés i Emilia Pardo Bazán.

La crítica que reclama s'ha d'allunyar del preceptisme i el dogmatisme, i no s'ha de cenyir a l'aplaudiment, tot i que tampoc no pot ser destructiva: “Criticar, literàriament parlant, ha d'ésser aïmar” (Perés 1883, 102). El crític ha de ser —com el geni— el “súmmum de l'amor”, ha de mostrar la bellesa que contempla i ha de transmetre l'entusiasme i les emocions que l'obra li ha suscitat, com també s'ha d'allunyar de l'erudició, de la vanitat i de la fredor:

Amor, perquè al veure una bellesa necessita fer partíceps d'ella a tots los demás homes i que s'entusiasmin a on ell s'ha entusiasmado i plorin i rigan a on ha plorat o rigut ell; amor, perquè al llegir una obra i sentir ferit son bon gust per un defecte (espina que en cap rosa literària manca) necessita també dir-li a son autor quant millor seria aquella rosa si sense l'espina hagués sortit de les mans de son creador. (Perés 1883, 102)

Aquestes idees, que apareixen en la seva producció primerenca, van en consonància amb la crítica impressionista de Jules Lemaître, per a qui la tasca d'aquesta disciplina ha de ser “définir l'impression que fait sur nous, à un moment donné, telle œuvre d'art” (Nordmann 2001, 152). Per això, a propòsit de la traducció del *Tartarin de Tarascon*, d'Alfons Daudet, que fa Santiago Rusiñol, valora la percepció de l'obra que ha transmès l'autor de les *Oracions*:

Su hondo sentido artístico ha hecho el milagro, convirtiendo a Rusiñol en excelente traductor. Pero ha hecho más: le ha obligado a ejercer el oficio de crítico entusiasta, cogiendo el libro que él admira y entregándoselo a sus paisanos, mientras les dice: quiero que sintáis el placer que yo he sentido, que admiréis lo que yo he admirado. ¿No es esta la más hermosa de las funciones de la crítica cuando es ejercida por un hombre de corazón? Pues he aquí a Rusiñol convertido en crítico inconsciente por virtud de ese poder expansivo, conquistador, que tiene la sana y franca carcajada de

un artista cuando él quiere que resuene por todos los ámbitos del mundo civilizado, y a tanto llega su poderosa voz. (Perés 1906c, 99)

De tota manera, per a Perés, aquest tipus de crítica s'ha de dur a terme per la voluntat de ressaltar les qualitats positives d'una obra. Ho demostra quan condemna algun crític que ha estat massa sever, i això sovintaja quan algú parla de la literatura espanyola o catalana des de fora, fins al punt que celebra les excepcions: “He aquí la voz del amor [J. Laborde], que es lo que falta a muchos cuando quieren hablar de países que no son el suyo o de cosas que están en pugna con las ideas y costumbres del medio en el que viven” (Perés 1907e, 13.492). No és d'estranyar, doncs, que sigui molt dur amb Max Nordau, a qui qualifica d’“un intruso del arte sin gusto ni criterio bien dirigido” i d’“un médico vulgar que califica de loco a cualquier hombre de genio porque no puede hacerlo bajar al rasero común, porque no puede vestirle el uniforme de hombre adocenado como es él mismo” (Perés 1895a, 6).

El menyspreu, per a ell, no deixa de ser una transformació de l'orgull i l'enveja, tot i que observa com fins i tot els més llestos, involuntàriament, se senten atrets per qui “segrega veneno o repele indistintamente lo bueno y lo malo” (Perés 1908d, 8906), tal com posa de manifest en un article intitulat significativament “El arte de despreciar”, en què lamenta justament que cada cop l'ofici s'estigui portant cap a aquests camins. Així, doncs, cal trobar el punt intermedi entre l'aplaudiment gratuït i la crítica més destructiva, i ser capaços d'indicar els defectes d'una obra o d'un autor de manera educada i, sobretot, respectuosa.

La crítica, com a consellera de l'art, ha d'ajudar els autors a millorar —o, si més no, hauria de poder-ho fer. És per això que Perés s'entreté més en aquells autors en els quals diposita la seva confiança: “Cuanto más altos son los ideales de un autor, más se le pide, y más debe, en rigor, pedírsele, para que tienda a mejorar, a completarse” (Perés 1905a, 171).¹ De fet, quan fa crítiques més negatives, majoritàriament és per apuntar aspectes que l'autor podria millorar; si no, directament ja no en parla. I, de la mateixa manera que ha d'ajudar els escriptors, la crítica també ha d'ajudar el públic, al qual s'ha d'educar. És, en definitiva, una altra de les funcions de la crítica, fer de mediador, ajudar a llegir les obres, posar llum al que no es veu a simple vista:

Veritat que no sempre tots els públics fan popular al millor, sinó al més vulgar [...]. És la història de sempre: cada u s'entusiasma amb lo que està més a prop del seu nivell intel·lectual, i la popularitat no sol ésser gran amiga de la cultura; mes qui fa

¹ En aquest cas, ho diu a propòsit de Josep Pous i Pagès: “Me he extendido tanto en ponerle reparos al Sr. Pous, precisamente porque le veo con facultades para producir una obra de valor absoluto en la literatura catalana, y algunos de sus cuadros llaman ya con justicia la atención” (Perés 1905a, 171). També ho comenta a propòsit de Narcís Oller i la publicació del llibre *De tots colors* (1888), en què reconeix que “todo lo dicho [a la crítica] son observaciones que interesan más al autor que a los lectores” (Perés 1888, 1).

la història literària no és el poble: gairebé podria dir-se d'ell que és més aviat qui la dificulta, perquè lo que més aplaudeix sol ésser lo que més ha de garbellar-se per a saber si porta un xic de gra net i pur. En tots els països reserva la crítica sos millors elogis per als homes i les obres que no són lo que de moment entusiasma més a tothom, i si després la gran massa del públic se veu obligada a parlar amb respecte de certs noms, no és perquè els descobrís des del primer dia, sinó perquè li han sigut imposats pels qui posseeixen més coneixements d'aquells que fan falta per a judicar amb certa base. Cal dir que també aquests s'equivoquen més sovint de lo que convindria, mes quan fallen malament, la reacció que tard o dejorn se produeix procura posar les coses en son degut lloc... fins que ve una altra generació que tampoc se conforma amb la rectificació que sembla definitiva. Però, senyors, siguin les que vulguin les fluctuacions del gust, la veritat crítica ha d'existir i un dia o altre havem de trobar-la els homes. (Perés 1923, 43)

Hi ha, doncs, una “veritat crítica” que s’ha d’acabar imposant, que ha de servir per esclarir la fluctuació d’opinions que genera una mateixa obra:

¿Sirve para algo la crítica, o no es más que la expresión de un criterio momentáneo formado por la moda? Si así es, cuantos la ejerzan no serán más que unos pobres desdichados, los más desdichados de cuantos ilusos hayan existido en el mundo. En verdad que esto dicen, esto quieren que sean, algunos artistas, que no hacen más que producir, cuando la crítica censura o hace observaciones que a nuestro amor propio suelen parecer siempre impertinentes. Es regla segura: a elogio franco, conformidad del que es objeto de él y proclamación de la utilidad de que existan críticos en el mundo; al menor reparo, disconformidad, fruncimiento del entrecejo, frialdades, calificativos de los cuales el más suave es el de pedante. Está visto: el que aun haya crítica, en esta época de progresos y de anarquismo, es intolerable, es cosa que clama al cielo. ¿En qué quedamos, pues? En que ésa es una capa muy corta de la que todos tiran con el santo fin de arroparse... y entre todos la hacen trizas. (Perés 1907f, 15412)

Entre les característiques intrínseques de la disciplina, hi ha el fet que pot incomodar, tant als autors com als lectors. Fet i fet, no pot complaure a tothom, ni tan sols a la majoria, i per això el bon crític cal que es mantingui ferm a l'hora d'indicar el que és bo i el que no ho és, malgrat que això signifiqui anar en contra de l'opinió majoritària. “La crítica no está para repartir confites a todo el mundo como en día de bautizo”, diu Perés (1908e), de tal manera que el que la practica s’ha d’alliberar de la pressió d’acontentar tots els públics:

Entre las muchas fastidiosas obligaciones que trae consigo la crítica, una de las principales consiste en que todo lector quiere que el crítico opine como él, o al menos como la mayoría opina. El crítico suele tener razón cuando se ajusta a nuestros deseos, y no la tiene en el caso contrario. ¡Y vaya usted a estar bien siempre con la propia conciencia y con todo lo que desean, ya el público, ya los autores! ¡Qué más quisiera yo, por razones patrióticas, si no de otra clase, que poder echar cada

día las campanas a vuelo anunciando en mis notas de *La Lectura* que se ha publicado en Cataluña un libro estupendo, sin el menor defecto, y que conviene que lo lean algunos lectores más de los que ya lo han leído sin necesidad de que yo se lo recomiende! Pero si a mí me parece defectuoso, no he de ir a calificarle de perfecto; y si la opinión pública anda, a veces, más o menos equivocada en sus manifestaciones, no he de seguirla yo a ojos cerrados, así supiera que había de quedarme solo. (Perés 1905b, 563)²

El lector també ha d'estar disposat a deixar-se convèncer, per la qual cosa és ell qui, de retruc, decidirà l'autoritat que pugui tenir la crítica. Sovint els crítics es queden sols defensant alguna idea que primer no és admesa i que més endavant arriba a fer-se popular, i aquesta és, per a Perés, la seva tasca més important, la que dona dignitat a l'ofici: no ser un eco fidel del públic per satisfer a tothom, sinó una veu humana, reveladora d'un caràcter, d'una ànima i d'uns costums. De fet, encara una altra funció fonamental d'aquest ofici —a més de donar compte de les novetats bibliogràfiques, siguin obres de nova creació, traduccions o fins i tot reedicions—, és justament la de parar esment en els noms més amagats per descobrir noves veus. A Catalunya, i també a Espanya, és fonamental aquesta tasca, perquè abundin les antologies de “versificadors” que ocupen un lloc destacat sense merèixer-lo. Per això Perés, quan troba un autor que li agrada, insisteix a destacar-lo. Perquè, al cap i a la fi, poden haver-hi genis que passin desapercibuts per culpa de l'absència de crítica o per haver estat judicats de manera errònia:

Si los críticos se equivocan, aun los de alto vuelo, no les van en zaga los autores y el público. Dice este a lo mejor: Fulano es el primer poeta, el primer novelista, el primer dramaturgo, el primer crítico de un país o del mundo entero. Y lo dice inmodestamente, a gritos, sin dudar de si mismo. ¡Qué sabemos, amigos míos, qué sabemos! Bueno es formular una opinión, pero sin aferrarse a ella más de lo justo. Dejad que pasen los años, que la oreen los más encontrados vientos: ya iremos averiguando esas cosas con el tiempo, puesto que nadie puede estar muy seguro de cómo quedará todo después de pasar por la gran criba que limpia, que separa el *grano*. Ejerciendo de posteridad anticipadamente han consumido aquí su vida en una labor ímproba grandes críticos. ¿Obtuvieron todo el premio que merecían sus afanes? No. Los que tenían alma de artista sacrificaron su propia producción al examen de la ajena, y la ajena no valía muchas veces aquel sacrificio. Fueron devorados por la fiebre de la actualidad [...], y con la actualidad quedaron archivados sus mejores pensamientos, que hoy pocos leen y muchos citan vagamente, casi como pudieran citarse las glorias de un actor de otros tiempos por los que fueron sus contemporáneos. Por esa gloria ha de renunciar a otra más sólida y atractiva, menos trabajosa, el altruista que anda bebiendo los vientos para estar siempre a la altura del último acontecimiento, de la última discusión. ¿Vale la pena, cuando, sin

² Ho escríu a propòsit de Víctor Català i els *Drames rurals* (1902), dels quals no té una opinió gaire favorable i és criticat per això.

estudio ninguno, o con el menor posible, son tantos los que hacen lo mismo, y al fin quedan confundidos e igualados todos, grandes y pequeños, con escasísimas excepciones? (Perés 1908b, 3480)

Però, per sobre de tot, entre els problemes de l'ofici, Perés adverteix de la dificultat de fer valdre una bona lectura per sobre de les altres, en un moment en què constata la desaparició dels principals crítics que no deixen successors —especialment de Menéndez y Pelayo, però també de Juan Valera, Clarín, Federico Balart i, en la literatura catalana, d'Yxart— i en què els nous comentaristes publiquen opinions personals, vacil·lants, elogis d'amics o forts atacs fruit d'un odi personal, sense cap pretensió de correcció: “La pluma del crítico está en manos de todos, que es como no estarlo en las de nadie, pues el sentido que juzga y pesa el valor y alcance de las obras ha sido siempre, y todo indica que continuará siendo, el menos común de los sentidos” (Perés 1906b, 71). I encara: “Libre es el campo de las letras, y hoy más que nunca, en que bien contados son los que hacen caso de una crítica, sin prejuicio de que en nuestro fuero interno todos nos consideremos críticos muy superiores al vecino” (Perés 1905b, 563).

4. La independència de la crítica

5.

Una altra qüestió important és que la crítica s'ha de cenyir al terreny estrictament literari: no s'han de tenir en compte els certàmens, els aplaudiments o els factors externs de l'obra. Tampoc no s'ha de jutjar pels corrents ideològics de qualsevol mena, com ara polítics —que poden perjudicar clarament els autors, per exemple en el cas d'Àngel Guimerà, en què les seves obres són prejudicades abans d'estrenar-se—, feministes —com en Víctor Català, amb qui, segons Perés, es porta al terreny del feminisme el que hauria de ser només de la literatura—, religiosos o morals —com en el cas de Francisco Blanco García o José Manuel Aicardo:

La crítica literaria no ha de ir por el camino que quiere el P. Aicardo, bajo pena de desnaturalizarse y dejar de existir, convirtiéndose en una guerra política y religiosa, en la que, desde bandos opuestos, se ataque al talento, ora porque no va hacia un lado, ora porque no se inclina a otro. Críticos combatientes, de esta clase, los ha habido siempre; pero, también por encima de ellos, ha habido otros más serenos que saben elogiar como literatos hasta lo que como creyentes y moralistas condenan. De no hacerlo así, habría que volver a escribir toda la historia de la literatura, y aun la del arte, con sujeción a un nuevo criterio que echaría por tierra no pocas grandes figuras y obras universalmente celebradas. (Perés 1907b, 103)

Totes aquestes qüestions externes convé que es deixin al marge, que es faci un estudi absolut i no relatiu dels textos: “Al fin y al cabo lo esencial para el crítico literario es indicar bellezas y defectos, procedencias y direcciones, idiosincrasias personales y escuelas colectivas. Lo demás no es del reino de las Bellas Letras sino más bien del de las Ciencias Morales y Políticas...” (Perés 1893, 15).³ D’aquesta manera, el millor crític és el que no coneix els Jocs Florals ni ha assistit al lliurament dels premis, perquè és el que podrà fer un judici just i aliè als aplaudiments i comentaris del mateix dia del certamen, en què els poemes es jutgen de manera precipitada. A més, constata que a la festa hi conviuen tres tipus de crític, cap dels quals adequat: el crític verbal, que sempre defensarà que una obra és bona si així ho havia defensat inicialment; el que, si considera que és dolenta, condemnarà el que opini el contrari, i, finalment, el crític pessimista, que estén la seva visió entre el públic i que proclama que qualsevol text premiat al certamen és dolent només pel fet d’haver-s’hi presentat. Sobre aquesta (no) “independència de la crítica”, Jaume Brossa (1893, 49) també en parla en un article a *L’Avenç* en el qual fa esment dels problemes que “es refereixen a la part extrínseca de la crítica, la part social”, i lamenta la imparcialitat de la majoria dels crítics coetanis.

En diverses ocasions, Perés vol deixar clar que els seus judicis són independents de qualsevol altre aspecte no literari, com fa en un article de 1901 a *La Lectura*: “Hablaré de las obras de literatura juzgándolas con criterio exclusivamente literario, porque amo demasiado el arte para supeditarlo a consideraciones ajenas al mismo” (Perés 1901, 43). També ho manifesta el 1908 a *Cultura Española* quan, parlant d’Apel·les Mestres, afirma que les seves conviccions polítiques no s’han de tenir en compte a l’hora d’avaluar-lo: “Ni sombra de suspicacia puede despertar su obra en los que quieran saber, antes de elogiar a un autor, cuáles son sus ideas de otro orden que no es el literario [...]. Pero de literatura únicamente debo hablar yo en estos artículos” (Perés 1908a, 65). Així, coincidint amb el que més endavant proclama Ezra Pound (1960, 88) —“You can spot the bad critic when he starts by discussing the poet and not the poem”—, Perés reclama que les crítiques, sobretot aquelles més dures, no siguin *ad hominem*: “En lo artístico [...] las *personas* deben desaparecer, para que no veamos más que las *obras* con toda imparcialidad” (Perés 1906d, 10237).

En definitiva, convé que es pugui construir una història literària imparcial, i això només s’aconsegueix deixant de banda totes les amistats. Comptat i debatut, qualsevol crític ha de ser capaç d’elogiar poesies d’estils i àmbits molt diversos i no pot permetre’s cap parcialitat. Perés aprofita la seva pròpia circumstància personal, de sentir-se

³ Frederic Rahola, en la resposta al discurs de Perés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, comparteix aquesta opinió: “De las intimidades de los grandes escritores y artistas solo se preocupan los eruditos y los psicólogos; los demás, al gozar con su obra, no preguntan el tiempo que invirtiera en su formación ni las amarguras y tristezas que padeció el hombre” (1913, 27–28).

allunyat dels cercles literaris, per recalcar encara més la necessitat d'aquesta independència i per posar de manifest que ell sí que elabora els seus judicis amb total llibertat:

Como yo pertenezco al número de aquellos escritores a quienes no suele reclamar nadie como pertenecientes a su cotterie, porque gustan de vivir solos en su casa, donde están mejor que en la ajena, me considero en completa libertad para juzgar, sin obedecer a motivos de bandería. Tengo la ventaja de saber que mi humilde opinión no llega a las alturas en que se decide lo que merece aplauso u olvido en la literatura española. Por eso puedo formularla con alguna independencia, sin que amigos ni enemigos se preocupen de una apuntación más escrita en la cartera de un curioso observador a quien las escaramuzas literarias interesan menos que los libros leídos en la calma de su cuarto de estudio, bañado por el sol, de día, y alumbrado, de noche, no por el velón pasado de moda en nuestros tiempos, sino por la alegre, limpia y clara bombilla eléctrica. (Perés 1907c, 492)

Tanmateix, no seria just obviar el detall que, en la correspondència amb els seus amics, es pot veure com, inevitablement, tampoc ell no es pot sostreure de pressions. Una mostra la trobem en les cartes amb Menéndez y Pelayo, a qui envia les crítiques que fa dels seus llibres, en la mesura que és un gran admirador seu, i es posa a la seva disposició tant al *Diario de Barcelona* com a *Cultura Española* i *La Lectura* (carta a Menéndez y Pelayo, 28 d'agost de 1906). No són del tot casuals, doncs, tots els noms en els quals focalitza l'atenció en els seus articles, ja que, malgrat que no ho vulgui reconèixer, ell també té el seu cercle literari; fet i fet, en la resposta, l'erudit santanderí li diu: “He enviado al Sr. Cotarelo el artículo sobre su edición de Tirso, y agradezco a Vd. mucho la atención que consagra al nuevo Rivadeneyra” (18 d'octubre de 1906). I més endavant, encara directament, Menéndez y Pelayo li fa una petició:

Creo que para principios de año podré enviar a Vd. un tomo póstumo de poesías de un excelente escritor montañés (todavía mejor prosista que poeta), D. Amós de Escalante, que escribía con el seudónimo de Juan García. Al frente va un largo estudio mío sobre la vida y obras de tan notable autor. Me alegraré de que el *Diario* diga algo sobre él. (Carta de Menéndez y Pelayo a Perés, 14 de desembre de 1906)

Encara no dos mesos més tard, el 7 de febrer de 1907, Perés li dedica un article. Com era previsible, són evidents les lloances tant cap al volum i el poeta com cap a l'autor del pròleg. De fet, bona part del text està destinada a elogiar l'estudi crític del seu bon amic. Perés vol assegurar-se que Menéndez y Pelayo ho llegeix i per això l'hi envia ell mateix en una carta, en què es disculpa perquè és “poca cosa” i està escrit de manera precipitada, un defecte que atribueix al funcionament de la premsa diària i al poc espai de què disposa. I afegeix: “También en *Cultura Española* cuidaré de que se

hable del libro con el cariño de que V. y Escalante merecen” (carta a Menéndez y Pelayo, 9 de febrer de 1907). En aquest cas, no s’hi troba cap text dedicat al volum en qüestió, però sí que al llarg dels anys Perés anirà enviant al seu amic els diversos articles en què lloa la seva feina. Passa el mateix amb altres autors, per exemple amb Miguel de Unamuno, el qual també li enviarà *Paz en la guerra*: “Deseo me diga a qué persona o periódicos he de enviar ejemplares para que hablen de él, aunque prefiero lo hagan usted y Soler [i Miquel]” (Unamuno 2007, 603).

6. Conclusions

El paper de Ramon D. Perés per a la revitalització de la crítica literària a Catalunya és fonamental en les darreres dècades del segle XIX. I, més encara, per a la construcció d’una crítica literària militant moderna, pràcticament inexistent en el panorama literari català fins a l’arribada de Joan Sardà, Josep Yxart i, una dècada més tard, ell mateix. La tasca de promoció de la literatura catalana de Perés, no només en publicacions catalanes, sinó especialment espanyoles, esdevé fonamental per a la difusió de les obres literàries catalanes i també per a la defensa dels valors literaris que s’estan desenvolupant a Catalunya.

Perés s’ocupa de tota aquesta difusió, però també d’establir unes bases per a la disciplina crítica. Es manté fidel a les seves idees i es converteix en un crític elegant, educat i amb una forta voluntat d’estil, que és respectat i ben considerat des de diversos àmbits especialment fins a la segona dècada del segle XX. Tal com ell mateix predica, procura assenyalar les mancances dels autors però posant el focus en els aspectes que poden millorar, motiu pel qual dedica més atenció als autors a qui veu més possibilitats. És per això que mira de reconduir-los amb els seus plantejaments, convençut que aquesta és la tasca que pertoca als crítics, i, efectivament, els anys acaben donant-li la raó, com ara amb els casos de Josep Pous i Pagès o Víctor Català.

En general, el seu discurs sobre el paper que ha d’ocupar la crítica literària no canvia amb els anys, tot i que sí que acaba caient en la temptació d’afavorir les seves amistats més properes, com es posa de manifest especialment amb les epístoles amb Menéndez y Pelayo. A mesura que avancen els anys, també es mostrarà especialment sever amb els autors que s’allunyen més dels seus postulats, sobretot amb els més trencadors i avantguardistes, com ara Stéphane Mallarmé.⁴ En qualsevol cas, Perés resulta un agent fonamental per a la modernització de la literatura catalana del tombant del segle XIX-XX, i ho és, essencialment, pel pes i el valor que atorga a la crítica literària.

⁴ Vegeu Bartolí (2023).

Obres citades

- Bartolí, Gemma. 2023. "Ramon D. Perés i la poesia: de l'escola antiga a la 'musa nova'." *Llengua & Literatura*, no. 33: 7–25.
- Brossa, Jaume. 1893. "La independència de la crítica." *L'Avenç*, no. 4 (28 febrer): 49–52.
- Canadell, Roger. 2020. "Els estudis de premsa i literatura." A *Prensa i literatura en el Vuit-cents: Vuit estudis*, ed. Roger Canadell, 7–13. Punctum.
- Casacuberta, Margarida. 2020. "El Modernisme: la construcció del camp literari català." A *Història de la literatura catalana. Literatura Contemporània (II). Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*, dirs. Jordi Castellanos i Jordi Marrugat, 17–84. Enciclopèdia Catalana – Barcino.
- Catelli, Nora. 2005. "Literatura y literariedad." A *Teoría literaria y literatura comparada*, ed. Jordi Llovet et al., 31–83. Ariel.
- Eliot, T. S. 1991. "To criticize the critic." A *To criticize the critic and other writings*, 11–26. University of Nebraska Press.
- Gómez de Baquero, Eduardo. 1908. "¿Hacen falta críticos?" *La España moderna*, no. 231 (març): 165–170.
- Martinenche, Ernest. 1908. "L'œuvre de M. Ramón D. Perés." *La Revue Latine*, no. 4 (25 abril): 249–256.
- Molas, Joaquim. 1969. "Carnet de notes. Els croats de la causa." *Serra d'Or*, no. 117 (juny): 49.
- Nordmann, Jean-Thomas. 2001. *La Critique littéraire française au XIXe siècle (1800–1914)*. Le Livre de Poche.
- Perés, Ramon D. 1883. "La crítica literaria á Catalunya." *L'Avenç*, no. 10 (gener): 98–107.
- Perés, Ramon D. 1884. "Los Jochs Florals de 1884." *L'Avenç*, no. 34 (juliol-setembre): 380–392.
- Perés, Ramon D. 1888. "Las novelas de D. J. Pin y Soler. De tots colors, el último llibro de Narciso Oller." *La Vanguardia*, no. 542 (13 novembre): 1.
- Perés, Ramon D. 1889. "La hermana San Sulpicio de Armando Palacio y la Insolación de Emilia Pardo Bazán." *La Vanguardia*, no. 844 (1 maig): 1.
- Perés, Ramon D. 1893. "Los libros en 1892." *Resumen del año 1892, La Vanguardia*, no. 3466 (1 gener): 15–16.
- Perés, Ramon D. 1895a. "Libros extranjeros del año 1894." *Resumen del año 1894, La Vanguardia*, no. 4.193 (1 gener): 4–6.
- Perés, Ramon D. 1895b. "El drama de Clarín." *La Vanguardia*, no. 4.292 (13 abril): 4.
- Perés, Ramon D. 1895c. "Obres catalanes de Joseph Yxart." *Revista crítica de historia y literatura españolas, portuguesas é hispano-americanas*, vol. 1 (desembre): 29–31.
- Perés, Ramon D. 1901. "El movimiento literario en Cataluña." *La Lectura*, vol. 1 (gener): 43–50.

- Perés, Ramon D. 1905a. “*Per la vida*, novela por J. Pous Pagés. Barcelona, 1903. *Quan se fa nosa*, novela por el mismo.” *La Lectura*, vol. 1: 169–171.
- Perés, Ramon D. 1905b. “*Solitud*, novela por Víctor Catalá.” *La Lectura*, vol. 3: 562–566.
- Perés, Ramon D. 1906a. “Pròleg.” A *Poesies triades*, Teodor Llorente, 5–10. Biblioteca Popular de L’Avenç.
- Perés, Ramon D. 1906b. “La literatura española en 1905.” *Cultura Española*, no. 1 (febrer): 65–71.
- Perés, Ramon D. 1906c. “*Tartarín de Tarascó*, de Alfons Daudet. Traduit per Santiago Rusiñol: Barcelona, 1906.” *La Lectura*, vol. 2 (maig): 98–99.
- Perés, Ramon D. 1906d. “Decadencia.” *Diario de Barcelona*, no. 249 (6 setembre): 10.235–10.237.
- Perés, Ramon D. 1907a. “El magisterio de la crítica.” *Diario de Barcelona*, no. 17 (17 gener): 722–724.
- Perés, Ramon D. 1907b. “J. M. Aicardo: *De literatura contemporánea (1901–1905)*.” *Cultura Española*, no. 5 (febrer): 103–104.
- Perés, Ramon D. 1907c. “Rubén Darío: *Opiniones*.” *Cultura Española*, no. 6 (maig): 491–492.
- Perés, Ramon D. 1907d. “La poesía y los prosistas.” *Diario de Barcelona*, no. 269 (26 setembre): 11.283–11.285.
- Perés, Ramon D. 1907e. “España en Francia.” *Diario de Barcelona*, no. 318 (14 novembre): 13.492–13.493.
- Perés, Ramon D. 1907f. “Las variaciones del gusto.” *Diario de Barcelona*, no. 360 (26 desembre): 15.411–15.413.
- Perés, Ramon D. 1908a. “De poesía catalana III.” *Cultura Española*, no. 9 (febrer): 59–65.
- Perés, Ramon D. 1908b. “Pidiendo un crítico.” *Diario de Barcelona*, no. 79 (19 març): 3.479–3.481.
- Perés, Ramon D. 1908c. “Rafael Altamira: Cosas del día (Crónicas de literatura y arte).” *Cultura Española*, no. 11 (agost): 704–705.
- Perés, Ramon D. 1908d. “El arte de despreciar.” *Diario de Barcelona*, no. 205 (23 juliol): 8.906–8.908.
- Perés, Ramon D. 1908e. “Costumbres del oficio.” *Diario de Barcelona*, no. 275 (1 octubre): 11.537–11.538.
- Perés, Ramon D. 1923. “Resposta.” A *Discursos llegits en la “Real Academia de Buenas Letras” de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Alfret Opisso y Viñas el dia 25 de novembre de 1923*, 35–47. Imp. “Atlas Geográfico”.
- Poulet, Georges. 1997. *La consciencia crítica: De Madame de Staël a Barthes*. Visor.
- Pound, Ezra. 1960. *ABC of Reading*. New Directions Paperback.
- Rahola, Frederic. 1913. “Contestación.” A *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública de D. Ramón D. Perés el día 16 de febrero de 1913*, 22–29. Imprenta de la Casa Provincial de Caridad.
- “Ramon D. Perés. A dos vientos.” 1892. *L’Avenç*, no. 2 (febrer): 61–62.
- Sardà, Joan. 1883. “La premsa i la literatura.” *Revista Literària*, no. 2 (febrer): 28–33.

- Thibaudet, Albert. 1930. *Physiologie de la critique*. Ed. de la Nouvelle Revue Critique.
- Thibaudet, Albert. 2007. *Réflexions sur la critique*. Gallimard.
- Unamuno, Miguel de. 2007. *Epistolario I (1880–1899)*. Universidad de Salamanca.
- Valentí, Eduard. 1973. *El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos*. Ariel.
- Verdaguer i Callís, Narcís. 1890. “Niobe. Novela catalana, per D. Joseph Pin y Soler.” *L’Arch de Sant Martí*, no. 426 (2 de febrer): 1.629.
- Wellek, René. 1972. *Historia de la crítica moderna (1750–1950): Los años de transición*, vol. 1. Gredos.